

Фаринник В. І.,
кандидат юридичних наук,
член Національної асоціації адвокатів України,
Заслужений юрист України

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У НОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Визначено сутність та різновиди заходів кримінального процесуального примусу. Висловлено пропозиції щодо класифікації заходів забезпечення кримінального провадження та запобіжних заходів за новим КПК України.

Ключові слова: кримінальний процесуальний примус; заходи забезпечення кримінального провадження; досудове розслідування; реформування кримінального судочинства; неізоляційні запобіжні заходи.

Определена сущность и разновидности мер уголовного процессуального принуждения. Высказаны предложения о классификации мер обеспечения уголовного производства и мер пресечения по новому УПК Украины.

Ключевые слова: уголовное процессуальное принуждение, меры обеспечения уголовного производства; досудебное расследование, реформирование уголовного судопроизводства; неизоляционного меры пресечения.

Реформа кримінального процесуального законодавства 2012 року зумовила посилення правових гарантій захисту особи у кримінальному судочинстві, істотно змінивши підходи до сутності та механізмів застосування заходів процесуального примусу у кримінальному провадженні. При цьому, розширення переліку заходів забезпечення кримінального провадження та суттєва зміна порядку їх застосування стало необхідним кроком у напрямі наближення національного законодавства до європейських цінностей та стандар-

тів, а також утвердження засади верховенства права у практичній діяльності правоохоронних органів та суду.

Дослідження питань, пов'язаних із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження загалом та запобіжних заходів зокрема, визначення їх сутності та класифікації завжди привертало увагу вчених-процесуалістів (Ю. М. Грошевого, Т. В. Данченко, З. З. Зінагулліна, В. Г. Капустянського, В. М. Корнукова, В. Т. Маляренка, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, М. А. Погорецького, Т. В. Садової та інших).

На сьогодні, зважаючи на нові заходи примусу (накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна тощо), дослідження питань їх сутності та класифікації набувають все більшої актуальності, що і буде розглянуто у статті.

В державі головним заходом забезпечення належної поведінки громадян завжди було переконання. Заходи ж примусу (або як визначено у новому законодавстві – забезпечення кримінального провадження) застосовуються, як правило, в тих випадках, коли метод переконання є недостатнім для виконання покладених обов'язків на особу.

Як відзначає В. Н. Батюк, хоча переконання має неабияке значення в державі, але примусові заходи все ж таки відіграють велику роль в сфері боротьби із злочинністю. Вимоги органів розслідування, які направлені до посадових осіб і громадян, в основному виконуються добровільно. Однак, в ряді випадків виконання прийнятих рішень по справі забезпечується саме примусом з боку держави [1, с. 5]. При цьому застосування в кримінальному судочинстві процесуального примусу забезпечує вирішення завдань, які закріплені в ст. 2 КПК України.

Проблема заходів забезпечення кримінального провадження за своєю природою є широкою і багатоаспектною та стосується різних сторін правового регулювання поведінки громадян, а також інших суб'єктів правовідносин. Саме тому, в розумінні сутності заходів кримінального процесуального примусу не має однієї точки зору. Деякі вчені до заходів кримінального процесуального примусу відносять застосування зброї до особи, яка вчинила злочин [2], інші – обшук, виїмку, освідування і інші слідчі дії, які можуть і не супроводжуватись застосуванням примусу [3, с. 81], факт притягнення особи до кримінальної відповідальності [4], слідчий огляд [5, с. 2], виклик для дачі показань свідка і для дачі висновку експертом [6, с. 228].

Ці погляди неодноразово піддавались критиці різними вченими. Дійсно, примус у сфері кримінального судочинства є необхідною складовою державного примусу. При цьому слід зауважити, що примус в кримінальному процесуальному праві, на відміну від інших галузей права має дещо інший характер, а саме пов'язаний із серйозним обмеженням законних прав та свобод громадян.

Заходи процесуального примусу (заходи забезпечення кримінального провадження) відрізняються від інших заходів державного примусу тим, що вони «застосовуються компетентними органами і в межах своїх повноважень відносно осіб, які беруть участь у справі, та неналежна поведінка яких може створити перешкоду для успішного ходу кримінального судочинства та застосовуються при наявності передбачених законом підстав, умов і порядку, що гарантує їх законність та обґрунтованість» [7, с. 325].

В загальному, примус як владно-правове явище застосовується державою через державні органи та посадових осіб з метою забезпечення належної поведінки громадян, а якщо говорити про сферу правового регулювання кримінальних процесуальних відносин – то суб'єктів кримінального провадження.

Так як кримінальний процесуальний примус є правовим явищем, то звичайно, для більш глибокого, розуміння його сутності необхідно визначити його ознаки, серед яких: 1) застосовується на підставі визначених норм права, тобто є нормативно-врегульованим; 2) застосовується до визначеного кола суб'єктів кримінального процесу (підозрюваного, обвинуваченого, свідка та ін.); 3) застосовується компетентними державними органами та посадовими особами від імені держави; 4) застосовується до суб'єктів кримінального судочинства незалежно від їхньої волі; 5) направлений на виконання завдань кримінального судочинства.

Обов'язковими умовами застосування кримінально-процесуального примусу є його законність та обґрунтованість. Дані

умови виражаються: 1) в нормативному визначенні заходів примусу; 2) у визначенні суб'єктів, спеціально уповноважених і наділених правом застосування процесуального примусу; 3) у визначенні кола осіб, у відношенні до яких можна застосовувати визначені види примусу; 4) у нормативному закріпленні процедури застосування процесуального примусу.

Саме тому, на наш погляд, *заходами кримінального процесуального примусу* є лише передбачені кримінальним процесуальним законом заходи примусового характеру, які застосовуються тільки уповноваженими на те посадовими особами та державними органами до підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка, а також до інших осіб, які приймають участь у кримінальному провадженні, з метою недопущення дійсних і можливих перешкод, які виникають та не дають можливості реалізувати завдання кримінального судочинства.

Визначення ж системи заходів кримінального процесуального примусу неможливе без дослідження їх правової природи. Правова природа заходів кримінального процесуального примусу визначається підставами їх застосування. Як відомо, кожний із заходів кримінального процесуального примусу має свою мету, але загальною метою є забезпечення виконання завдань кримінального судочинства. Відповідно, ці завдання, як правило, можуть бути виконані лише за умов належної поведінки суб'єктів кримінального судочинства. Отже, загальною підставою для застосування більшості заходів кримінального процесуального примусу буде невиконання або неналежне виконання обов'язків суб'єктами кримінального процесу, тобто вчинення кримінального процесуального порушення.

Проте, не завжди обов'язковим є наявність невиконання або неналежного виконання обов'язків для застосування заходів кримінального процесуального примусу. Конкретні фактичні дані, які виступають підставами застосування

цих заходів, можуть вказувати не лише на можливість вчинення порушення, але і на необхідність його запобігання для забезпечення нормального розвитку кримінального провадження. Заходи процесуального примусу застосовуються, як правило, за наявності підстав, які визначені законом, коли кримінального процесуального порушення, як правило, ще немає. Саме тому у новому КПК України вони визначені як заходи забезпечення кримінального провадження.

Заходи забезпечення кримінального провадження є одним із видів примусу, який застосовується компетентними державними органами та посадовими особами у кримінальному процесі.

Оскільки в КПК України відсутнє нормативне визначення поняття заходів забезпечення кримінального провадження, на наш погляд, під ними слід розуміти передбачені кримінальним процесуальним законом заходи державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими державними органами та особами, у встановленому законом порядку до підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка та інших осіб, котрі залучаються до сфери кримінальної процесуальної діяльності, з метою запобігання та припинення їхніх неправомірних дій, забезпечення виявлення та закріплення доказів, досягнення завдань кримінального судочинства та дієвості провадження.

Заходи забезпечення кримінального провадження можна класифікувати за різними критеріями, зокрема:

1) за метою застосування:

– заходи, що забезпечують належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні та виконання ними процесуальних обов'язків (запобіжні заходи). Ці заходи пов'язані з суттєвим обмеженням прав та інтересів підозрюваного, обвинуваченого, мають специфічну мету та особливий порядок застосування;

– заходи, що забезпечують отримання та збирання доказів (виклик слідчим,

прокурором, судовий виклик, тимчасовий доступ до речей і документів тощо). На відміну від запобіжних, завдання цих заходів полягає у забезпеченні слідчому та суду можливості виявити, вилучити та дослідити докази. При цьому, слід погодитися з думкою про помилковість включення до заходів забезпечення кримінального провадження «виклику слідчим, прокурором, судового виклику» [10, с. 69]. Виходячи із класичного визначення сутності заходів примусу в кримінальному провадженні, слід визнати наявність у відповідній примусовій нормі санкцій за невиконання правил поведінки певного суб'єкта. При цьому аналіз заходів забезпечення кримінального провадження, наведений у ст. 131 нового КПК України, свідчить, що всі вони (за винятком виклику) у назві містять елементи примусу. Виклик не може бути заходом примусу, оскільки передбачає добровільне його виконання суб'єктом процесу. Примус настає тільки після неявки без поважних причин за викликом певного учасника процесу і лише тоді як примусовий захід застосовується привід;

– заходи, що спрямовані на забезпечення законного порядку під час провадження (привід, накладення грошового стягнення, відсторонення від посади);

– заходи по забезпеченню цивільного позову та можливої конфіскації майна (тимчасове вилучення майна, арешт майна тощо);

2) за терміном дії:

– заходи, що тривають протягом чітко визначеного періоду часу (запобіжні заходи, відсторонення від посади, арешт майна тощо);

– заходи, термін дії яких не визначено (привід тощо);

При цьому, виникають певні проблеми при визначенні терміну дії тимчасового доступу до речей і документів. Так, відповідно до ст. ст. 159, 163 КПК України, при наданні дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів, слідчим суддею може бути дано дозвіл на їх ви-

лучення (виїмку). П. 7 ч. 1 ст. 164 КПК України визначає лише строк дії ухвали, який не може перевищувати одного місяця з дня її постановлення.

Однак, законодавцем абсолютно не регламентується строк дії ухвали щодо фактично вилученого майна, що відповідно викликає питання щодо подальших дій із ним. При цьому, вилучене в ході тимчасового доступу майно не відноситься до тимчасово вилученого майна.

На нашу думку, у строк дії ухвали входить час протягом якого слідчий, прокурор повинні «розпорядитись» майном – тобто або повернути його володільцю, або звернутись до суду з клопотанням про накладення арешту (ст. ст. 169, 171 КПК).

На це опосередковано вказується й в листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223–558/04–13 від 5 квітня 2013 року «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження», відповідно до якого – вплив строку дії ухвали про застосування заходу забезпечення кримінального провадження свідчить про припинення цього заходу забезпечення та поновлення прав і свобод особи, щодо якої він застосовувався або інтересів якої стосувався.

На нашу думку, подібне питання має бути вирішено на законодавчому рівні – шляхом надання такому майну статусу тимчасово вилученого після закінчення строку дії ухвали з подальшим настанням відповідних процесуальних наслідків. А відтак тимчасовий доступ до речей і документів має бути віднесений до заходів, що тривають протягом чітко визначеного періоду часу (30 днів з постановлення ухвали).

Проблемним залишається й порядок припинення дії заходів забезпечення кримінального провадження – в КПК

України чітко не конкретизовано, чи необхідно виносити постанову (ухвалу) про припинення застосування заходу забезпечення кримінального провадження чи після завершення його дії, він вважається скасованим автоматично. На наш погляд, таке рішення повинно прийматися слідчим у кожному випадку завершення строку дії заходів забезпечення кримінального провадження.

3) за підставами застосування:

– заходи, що застосовуються у зв'язку з невиконанням (або можливим невиконанням) процесуальних обов'язків (накладення грошового стягнення, привід, запобіжні заходи тощо);

– заходи, які застосовуються незалежно від процесуального правопорушення (тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна);

4) за режимом обмеження прав і свобод людини:

– заходи, що пов'язані із тимчасовою ізоляцією особи (тримання під вартою, домашній арешт, затримання особи);

– заходи, які не пов'язані з тимчасовою ізоляцією особи (накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, особисте зобов'язання, особиста порука, застава тощо) [8, с. 334].

Метою застосування заходів забезпечення кримінального провадження загалом та запобіжних заходів зокрема є досягнення дієвості провадження. Під дієвістю кримінального провадження, слід розуміти виконання завдань кримінального судочинства, які визначені у ст. 2 КПК, зокрема: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана

необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Особливе місце у системі заходів забезпечення кримінального провадження займають запобіжні заходи – вид заходів забезпечення кримінального провадження, застосування яких полягає в обмеженні підозрюваного обвинуваченого в його правах на свободу та особисту недоторканність, недоторканість житла чи іншого володіння особи, таємницю спілкування, невтручання у приватне життя тощо.

Також вченими визначаються й інші дефініції цих заходів забезпечення кримінального провадження. Зокрема, одними науковцями запобіжні заходи визначаються як сукупність превентивних заходів забезпечення кримінального провадження, які спрямовані на забезпечення належної поведінки підозрюваного обвинуваченого, засудженого через певні обмеження їх особистих прав [9, с. 166]. Інші визначають запобіжні заходи як заходи процесуального примусу попереджувального характеру, що обов'язково пов'язані з повним або частковим обмеженням свободи підозрюваного та застосовуються під час кримінального провадження слідчим суддею, судом з метою забезпечення їх належної процесуальної поведінки та дієвості кримінального провадження.

Незважаючи на різні дефініції, застосування запобіжних заходів переслідує дві мети:

1. Забезпечувальна – створення умов та вжиття заходів для виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків: 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк – заздалегідь повідомити про це зазначених осіб; 2) виконувати обов'язки, покладені на нього рішенням про застосування запобіжних заходів; 3) підкорятися законним вимогам та роз-

порядженням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду.

2. Превентивна – запобігання спробам:

1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;

2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;

5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Підставами застосування запобіжного заходу є:

– наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, тобто факт притягнення особи до кримінальної відповідальності, тобто виконання процесуальної дії щодо повідомлення особі про підозру.

Разом з цим у літературі висловлено цілком вірну позицію про те, що наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення як загальної складової підстави застосування запобіжного заходу слід розуміти як наявність «розумної підозри», тобто добросовісного, обґрунтованого на сукупності наявних на даний момент доказів, припущення про вчинення цією особою кримінального правопорушення. Ступінь доведеності підозри на цьому етапі провадження не є обставиною, що впливає на обрання запобіжного заходу, оскільки встановлення того, вчинила чи не вчинила особа кримінальне правопорушення, є завданням подальшого провадження, сприяти якому й покликаний запобіжний захід, що обирається [11].

– наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може не виконати покладені

на нього обов'язки чи вчинити дії, які розглядаються як ризики крізь призму превентивної мети застосування запобіжних заходів, тобто наявність фактичних даних, що вказують на вчинення чи спроби вчинення дій, які перешкоджатимуть кримінальному провадженню.

Позитивним в КПК є те, що на відміну від КПК 1960 року, заборонено слідчому, прокуророві ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього вказаних вище підстав: обґрунтованої підозри та хоча б одного з ризиків визначених ст. 177 КПК України. У такому разі вказане ініціювання вважається необґрунтованим, а від так клопотання не підлягає задоволенню.

Система запобіжних заходів визначена в ст. 176 КПК України, у якій вони розташовані в порядку їх суворості а саме: 1) особисте зобов'язання (ст. 179 КПК); 2) особиста порука (ст. 180 КПК); 3) застава (ст. 182 КПК); 4) домашній арешт (ст. 181 КПК); 5) затримання – тимчасовий запобіжний захід (ст.ст. 188–192, 207–213 КПК); 6) тримання під вартою (ст. 183 КПК).

До переліку умов застосування запобіжних заходів слід віднести наступні:

– вони можуть застосовуватись лише в межах кримінального провадження за виключенням тимчасового запобіжного заходу – затримання, яке фактично може бути застосований одночасно з початком кримінального провадження або ж як привід до його початку (хоча подібне й не передбачено у КПК України).

– запобіжні заходи застосовуються лише до належних суб'єктів: підозрюваного, обвинуваченого; щодо неповнолітніх – окрім визначених ст. 176 КПК України заходів, може бути застосований передання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під нагляд.

– запобіжні заходи по ступеню обмеження прав та законних інтересів мають бути в кореляційному зв'язку з тяжкістю вчиненого злочину. При цьому домашній арешт та взяття під варту застосовують-

ся лише у разі вчинення особою злочину за який передбачено призначення покарання позбавлення волі;

– до особи може бути застосовано лише один з передбачених запобіжних заходів, при цьому перелік обов'язків виконання яких, покладається на особу у разі його застосування, законом не обмежується і визначається в кожному конкретному випадку.

КПК України містить ряд й інших вимог щодо застосування окремих запобіжних заходів. Наприклад, ч. 7 ст. 194 КПК України передбачає, що до підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину, за який передбачено основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано запобіжний захід лише у вигляді застави або тримання під вартою. Проте, досить часто слідчі судді при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу нехтують вказаними вимогами КПК України. Як приклад, 21.03.13 слідчий суддя Броварського міськрайонного суду обрав запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання, підозрюваному у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 203–2 КК України (санкція злочину передбачає покарання у вигляді штрафу від десяти тисяч до сорока тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

Вважається, що зазначена норма потребує змін, оскільки не завжди особи мають можливість внести заставу, а тримання під вартою є занадто суворим і не відповідає тяжкості злочину.

Відповідно до ст. 183 КПК України слідчий суддя при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, крім випадків, передбачених КПК України. Водночас інколи й цих вимог слідчі судді не дотримуються. Як наслідок, Апеляційний суд Київської області скасував ухвалу Броварського міськра-

йонного суду про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту Любимову О.М., підозрюваному у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 289 КК України, у зв'язку з порушенням вимог ч. 3 ст. 183 КПК України – у зв'язку з тим, що слідчий суддя при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою не визначив розміру застави.

У юридичній літературі запропоновано декілька класифікацій запобіжних заходів, які здійснюються за різними критеріями.

1) за режимом обмеження прав та свобод на:

– ізоляційні запобіжні заходи – тримання під вартою, затримання, домашній арешт. Ці заходи фізично обмежують особисту свободу підозрюваного, обвинуваченого, ізолюючи його від суспільства. Характер правообмежень у даному випадку обумовлює необхідність встановлення строку дії цих заходів;

– неізоляційні психолого-примусові запобіжні заходи, пов'язані із застосуванням щодо підозрюваного, обвинуваченого психічного впливу, який полягає у покладенні певних обов'язків, пов'язаних із забезпеченням їх належної поведінки і можливості застосування більш суворих запобіжних заходів у випадку їх невиконання. До цієї групи належать усі інші запобіжні заходи, зокрема особисте зобов'язання, особиста порука, застава.

2) залежно від форми досудового розслідування запобіжні заходи можна поділяти на:

– заходи, що застосовуються під час досудового розслідування злочинів (у формі досудового слідства) – можуть застосовуватися всі заходи забезпечення кримінального провадження;

– заходи, що застосовуються під час досудового розслідування кримінальних проступків (у формі дізнання) – не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою (ст. 299 КПК).

3) залежно від поширеності дії на тих суб'єктів, щодо яких може бути застосовано запобіжні заходи, вони поділяються на:

– загальні – ті, що застосовуються до всіх суб'єктів кримінального провадження (особисте зобов'язання, застава, домашній арешт тощо);

– спеціальні – ті, що застосовуються до спеціальних суб'єктів – неповнолітніх, обмежено осудних осіб (передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, адміністрації виховної дитячої установи, поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають небезпечну поведінку обмежено осудних осіб) [9, с. 170].

Крім того запобіжні заходи також можна класифікувати за строком їх застосування: 1) строк застосування яких чітко визначений законом: домашній арешт – на строк до двох місяців; тримання під вартою – на строк до 60 днів; затримання – до 72 годин; 2) строк яких може визначатися в ухвалі про застосування запобіжного заходу чи не визначатися взагалі (діятиме в межах стадії кримінального провадження): особисте зобов'язання, особиста порука, застава.

За матеріальними та технічними засобами забезпечення виконання покладених обов'язків запобіжні заходи поділяються на: 1) запобіжні заходи, які забезпеченні матеріальними зобов'язаннями підозрюваного: особисте зобов'язання – грошове стягнення на підозрюваного, обвинуваченого в разі не виконання покладених обов'язків, застава – стягнення внесених коштів на користь держави; 2) запобіжні заходи, які забезпеченні матеріальними зобов'язаннями інших осіб: особиста порука – грошове стягнення на поручителя, застава – стягнення внесених коштів заставодавцем; 3) запобіжні заходи що забезпеченні електронними засобами контролю: особисте зобов'язання, особиста порука, домашній арешт, застава.

Водночас слід відмітити, що потреба застосування неізоляційних (альтернативних) запобіжних заходів розгля-

дається на рівні міжнародно-правових інституцій з позиції їх пріоритету над ізоляційними. У п. 15 рекомендації R (80) 11 Комітету Міністрів держав-членам Ради Європи вказано, що судовий орган при обранні запобіжного заходу зобов'язаний розглянути всі можливі альтернативні заходи, до яких віднесені: 1) обіцянка відповідної особи з'явитися до судового органу, як і коли це потребуватиметься, та не перешкоджати здійсненню правосуддя; 2) вимога проживання за конкретною адресою на умовах, що встановлюються судовим органом; 3) заборона залишення чи появи у певному місці чи районі без дозволу; 4) розпорядження про періодичний звіт перед деякими органами (судом, поліцією); 5) вилучення паспорта та інших документів, які встановлюють особу; 6) надання застави чи інших форм забезпечення відповідною особою з урахуванням її коштів; 7) надання поруки; 8) нагляд чи допомога організації, призначеної судовим органом. До речі, більшість з цих положень враховано й у новому КПК України (зокрема, у ст. 194 КПК України, яка визначає обов'язки, які можуть покладатися на підозрюваного при застосуванні запобіжних заходів).

У країнах англо-американської системи права також досить широко застосовується звільнення за певних умов. Встановлені обмеження можуть бути як фінансовими, так і ні. Звід законів США передбачає такі умови: звільнення під особисте зізнання; звільнення під нагляд призначеної особи, яка дає згоду забезпечити явку обвинуваченого до суду і гарантує безпеку інших осіб і суспільства (по суті, вітчизняна особиста порука); звільнення за тієї умови, що обвинувачений знайде роботу або буде продовжувати трудову діяльність; заборона будь-яких контактів з потерпілим і потенційними свідками; підписка про невиїзд і заборона зміни місця проживання; дотримання спеціально встановленої комендантської години; утримання

від вживання алкоголю або інших наркотичних речовин; заборона володіння зброєю; звільнення під заставу; звільнення за згодою забезпечення оплати штрафу іншими особами (майновими поручителями) у разі неявки до суду (§ 3142 глава 207 частина II розділу 18 Зводу законів США). Закон зобов'язує суди обирати найменш сувору умову чи їх комбінацію, що здатні забезпечити належну поведінку обвинуваченого і його явку до суду [12].

У Великобританії умовами досудового звільнення можуть бути проживання у гуртожитку для звільнених (bail hostel), надання гарантій того, що обвинувачений віддасть себе до рук правосуддя (surrender to custody); електронне спостереження щодо неповнолітніх; відвідування правового консультанта, майнова застава тощо [12, с. 290].

Альтернативні запобіжні заходи у Великобританії та США набули достатньо широкого застосування. Так, наприклад, звільнення під особисте зізнання в Сполучених Штатах застосовується в середньому до 50 відсотків обвинувачених [13, с. 528]. Суттєвий відсоток відмови у досудовому звільненні охоплює насильницькі злочини або крадіжки з причини існування потенційної загрози суспільству в разі відпущення таких підозрюваних на свободу до судового розгляду. Найбільшу кількість осіб, що утримуються під вартою до суду, складають затримані за підозрою у вчиненні тяжких злочинів.

Як свідчить практика, з введенням нового КПК України аналогічно засто-

совується й вітчизняне кримінальне судочинство. Так протягом 2013 року із 55 тис. 847 підозрюваних обрано ізоляційні запобіжні заходи лише 38% (34 тис. 415 тис.), що стало можливим внаслідок запровадження більш жорстких підстав та умов для застосування ізоляційних запобіжних заходів, а також значного переліку обов'язків, які можуть бути покладені на підозрюваного при обранні неізоляційних запобіжних заходів.

Водночас суттєвою проблемою для практичних працівників стала процедура обрання неізоляційних запобіжних заходів, яка є досить тривалою й трудомісткою через необхідність погодження клопотання слідчого прокурором та прийняття рішення слідчим суддею. На наш погляд, для розвантаження слідчого апарату слід надати можливість слідчому самостійно обирати підозрюваному особисте зобов'язання та особисту поруку з накладенням відповідних процесуальних обов'язків.

Таким чином, новий КПК України передбачає цілий спектр заходів процесуального примусу, який може бути застосований до підозрюваного для забезпечення дієвості кримінального провадження. При цьому, з урахуванням міжнародного досвіду органам досудового розслідування та судам у кожному випадку слід ретельно підходити до обрання заходів забезпечення кримінального провадження з метою суворого та неухильного дотримання прав та інтересів як потерпілої сторони, так і сторони захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Батюк В. Н. Задержание и заключение под стражу в стадии предварительного расследования. Учебное пособие / В. Н. Батюк. – Киев, НИ и РИО. – К., 1990. – 92 с.
2. Иванов Ф. С. Применение оружия как мера процессуального принуждения, осуществляемого милицией и другими подразделениями / Ф. С. Иванов, Б. И. Литкевич, М. Я. Сазонов // Проблемы административного права и совершенствование административной деятельности органов внутренних дел. – Киев, 1981. – С. 84–89.
3. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Р. С. Белкин, А. И. Винберг, В. Я. Дорохов и др. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Юрид. лит., 1973. – 736 с.
4. Каминская В. И. Охрана прав и законных интересов граждан в уголовно-процессуальном праве / В. И. Каминская // Сов. гос-во и право. – 1986. – № 10. – С. 56–57.

5. Савгірова Н. М. Меры пресечения и иные меры процессуального принуждения / Н. М. Савгірова. М.: Изд-во МГУ, 1960. – 94 с.
6. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс / М. А. Чельцов. – М., 1962. – 501 с.
7. Кримінально-процесуальне право України: підручник / За заг. ред. Ю. П. Аленіна. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – 816 с.
8. Рожнова В. В. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина) / В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, Я. Ю. Конюшенко та ін. // Національна академія внутрішніх справ, 2012. – 398 с.
9. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалова, Д. П. Письменного. – К.: ЦУЛ, 2013. – 544 с.
10. Кожевніков Г. Заходи забезпечення кримінального провадження / Г. Кожевніков // Вісник Національної академії прокуратури України. – № 3. – 2012. – С. 68–70.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
12. Садова Т. В. Деякі аспекти застосування запобіжних заходів, не пов'язаних із позбавленням волі та фінансовими умовами / Т. В. Садова // [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://pjuv.at.ua/vypusk1/visnyk_2011_1/Sadova.pdf.
13. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств. / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головки, Б. А. Филимонов. – изд. 2-е, доп. и испр. – М.: Зерцало – М, 2002. – 528 с.

Farynyk V. Measures of the criminal proceedings in the new criminal procedural law: the nature and classification.

Essence and types of criminal procedural coercion. Suggestions regarding the classification of measures to ensure the criminal proceedings and precautionary measures under the new Code of Ukraine. On the basis of the criminal procedural legislation of Ukraine, the United Kingdom and the United States the features of the application of criminal procedural coercion. Indicated that a significant problem for practitioners election procedure was neizolyatsiynih precautions which are quite lengthy and time-consuming because of the need to request approval of the investigating prosecutor and investigating judge decision. According to the author, investigator unloading system should enable the investigator to choose the suspect personal commitment and personal security of the imposition of appropriate procedural obligations. To summarize the article, the author notes that the new Code of Ukraine provides for a range of measures of procedural coercion that can be applied to the suspect to ensure the effectiveness of the criminal proceedings. Thus, taking into account international bodies preliminary investigation and the courts in each case, careful approach to the selection of measures to ensure the criminal proceedings for the rigorous and strict observance of the rights and interests of both the injured party and the defense.

Keywords: *criminal procedure coercion; measures to criminal proceedings; pre-trial investigation; reforming the criminal justice system; neizolyatsiyni precautions.*

Стаття надійшла до редакції журналу 18.10.2014 р.